

Waddenwolf

De opzienbarende geschiedenis van een jonkheer
die de Waddenzee wilde droogleggen

Corine Nijenhuis

Uitgeverij Brandt
Amsterdam 2020

WADDENWOLF

Mijn leven is veelal geweest een leven vol teleurstelling. Van jarenlange moeitevolle arbeid en inspanning die tot geen resultaat heeft geleid, zoodat mijn vermogen, in plaats van toegenomen te zijn, daarentegen is verminderd. Veel heeft daartoe bijgedragen, de jarenlange kosteloze deelneming aan de belangen der Maatschappij tot Landaanwinning op de Friesche Wadden, welke onderneming ik steeds als eene volkomen goede onderneming heb beschouwd en nog beschouw, maar waarvoor het nodige kapitaal tot uitvoering niet te verkrijgen was.

Ik hoop dat het mijne nagedachtenis niet te zeer zal benadelen.

In deze heb ik slechts het goede gewild.

Pieter Jan Willem Teding van Berkhout

Deventer, januari 1889

Proloog

Ameland, 15 oktober 1881

Eindelijk is daar de dageraad. Schuchter ochtendlicht duwt het duister uiteen. De wind blijft onveranderlijk hard loeien, al is het nu op andere toon; het woedend gebulder is vervangen door lange uithalen. Als het gejammer van een gekwelde vrouw, denkt Pieter. Hij huivert. Hij staat met zijn jas aan, binnen, voor de gesloten deur. Het merendeel van de nachtelijke uren heeft hij buiten doorgebracht, zijn rug stijf tegen de muur van de keet gedrukt, gebeden prevelend al wist hij niet tot wie hij die richten moest. In een nacht als deze is het moeilijk geloven in de goedheid van God.

In de woede van de waterwolf gelooft hij des te meer. Na jaren van grommen, grauwen en tandenvertoon is het beest eindelijk uit zijn hok gekomen. Zijn kot op de zeebodem. Hij heeft zich uitgerekt, de klauwen gescherpt, zijn kwijlende muil geopend om met een hartstochtelijk gejang de aanval aan te kondigen. Pieter sloeg er geen acht op. Dom. Maar al had hij dat wel gedaan, er was toch niets dat hij had kunnen doen. Van de waterwolf win je niet. Niet wanneer hij uitgerust en uitgehongerd is.

Maar nu het dan eindelijk zover is, nu de nacht wijkt en alles zichtbaar wordt, durft Pieter de keet niet meer uit. De storm doormaken is één ding, de gevolgen ervan aanschouwen vraagt om een ander soort moed. Vooruit! Hand op

de deurknop, draaien, duwen. De wind grijpt de deur, trekt hem uit zijn vuist, de klap doet de keet sidderen.

Boven de zee, verderop, hangt een rafelige witte streep. Golven of brekend licht? Hij knijpt zijn ogen tot spleten, water spat op zijn gezicht, zoet, hij proeft het op zijn lippen. Vannacht was het zout. Een nevel van stuivend zeewater. Nu is de vliegende zee neergedaald, al beweegt ze onophoudelijk; een deinende deken, zilver en grijs, afhankelijk van waar het licht valt. Een zwarte streep middendoor. De dam.

‘Mijn dam.’ Pieter loopt naderbij. Kloppend hart, gejaagde adem. De wind duwt hem terug, belemmert hem de toegang. Kromgebogen marcheert hij verder. Zijn jaspanden flapperen als vleugels op zijn rug; een kraai die niet kan opvliegen. Hij stapt de dam op. De basaltprisma’s zijn glad maar liggen vast, er beweegt niets onder zijn voeten. Hij tuurt naar beneden. Het waterpeil is dicht bij laag- dan bij hoogwater, maar de zeebodem ligt nog verscholen. Water golft tegen de dam, hier en daar is het rijshout zichtbaar onder weggeslagen stenen, piketpalen steken de lucht in als manende vingers.

De dageraad wint terrein. Langzaam klaart de hemel, de verte wordt uitgelicht. Pieter kijkt naar het wad. Zijn adem stokt. Hij wrijft zijn ogen, knippert, maar ziet hetzelfde. Een onderbreking van de donkere streep, verderop. Het moet gezichtsbedrog zijn, een vreemde lichtval, een reflectie. Hij zet een stap, nog een, te haastig, hij glijdt weg, zijn voet slaat dubbel onder zijn lijf, dat op de stenen kwakt: ‘Verdomme!’ Hij krabbelt op, voelt de warmte op zijn knie, druppels die langs zijn scheenbeen omlaagglijden. Het geeft niet: ‘Ik loop nog,’ zijn woorden vliegen weg met de wind. Hinkend stapt hij voort, hij dwingt zichzelf omlaag te kijken, naar de damrug, die glad is en smal en die steeds ongelijker wordt, hoe verder hij gaat. Hij maakt vaart, stopt, kijkt naar die plek verderop. Waar het zilver schittert terwijl het zwart moet zijn.

Naderbij komt hij. Zijn adem raspt, het is te warm, zijn jas moet uit, geen tijd, zijn pet is afgewaaid, het ding drijft weg op de golven. ‘Door!’ Hij schreeuwt tegen zichzelf. Hij zwoegt, schuingeduwd door de wind, trage meters, hij stapt in gaten, strompelt over het rijswerk, daar waar de basaltstenen zijn weggespoeld. De wind loeit, Pieter zwabbert over de damrug als een dronkenman, het bloed klopt hem in de oren, hij zet het ene been voor het andere, niet denken maar lopen, geen angst nu, voort. Tot hij niet verder kan. Water kolkt voor zijn laarzen. Witte schuimkoppen. Het heeft iets triomfantelijks, zoals de zee van links naar rechts voor hem langs stroomt. Alsof hij uitgelachen wordt.

Hij staat daar maar. Beweegt zich niet. Op het wad zakt het water, de zeebodem wordt zichtbaar. Zeesterren en slijkgarnalen laten zich meevoeren met het wegstromend water, kwallen als blauwe ballonnen, de tentakels uitwaaiërend als een bruidssluier, op weg naar de verderop gelegen geulen. Kokkels en alikruiken op de zandplaat, her en der plakken plukken zeewier. Geborrel en luchtbellens; wadpieren die zich de zeebodem ingraven. Sinds wanneer weet ik dat, van al die waddenbeesten, vraagt hij zich af. Wanneer begon dat, de gewenning aan het halfland?

De eerste keer dat iemand een krab in zijn handpalm legde, vond hij dat smerig. De scharrelende poten, het schurende gevoel van het schild op zijn huid, hij had zich moeten bedwingen het beest niet van zich af te werpen. De ogen van de arbeiders hadden in zijn rug gebrand. Ze verkneukelden zich, wachtend op de reactie van de jonkheer met zijn smeteloze handen. Hij had het beest kalm op het zand gezet en was zonder omkijken weggelopen, pas toen hij uit het zicht was, had hij zijn pochet uit de borstzak van zijn slipjas gehaald om er zijn handen hard en langdurig mee schoon te vegen.

De geur van rotting stijgt op. Het wad ligt droog. De zandplaten raken bevolkt met scholeksters, visdiefjes, zilvermeeuwen. Sinds wanneer, vraagt hij zich af, kan ik hun geluid verdragen? Wanneer ben ik opgehouden erop te foeteren? Hij probeert ze te tellen: hoeveel meeuwen, hoeveel ganzen? Opzij blijven kijken, niet naar voren. Hij doet het toch. Water. Een geul van zeker vijftig meter breed waar de dam is doorgebroken. Hij zakt op zijn knieën. Hoe diep is de wond? De bodem van het gat is niet te zien; troebel water, nu de wind luwt verkleurt het grauw naar het grijs van de lucht die erboven hangt. Hij steekt zijn hand in de poel en trekt 'm direct terug; flauwekul! Het zal te herstellen zijn, er is nog geld. Geld. Alles draait om het geld, Pieter knijpt zijn hand tot een vuist. Het gaat verdomme niet om geld.

Niet vloeken! De dam heeft de goede wil van God hard nodig. Want opmerkelijk is het wel: net nu het gelukt is de dam over de hele lengte tot een hoogte boven volzee te brengen, slaat de zee hem stuk. Als een straffe Gods. Pieter ziet het al staan, als vetgedrukte kop in een van de streng-christelijke dagbladen. Sommige eilanders zullen het beamen. Hoewel ze het niet in zijn gezicht zeggen, is Pieter zich bewust van hun diepe afkeuring. Hij ziet het aan de nurks afgewende hoofden, in de beschuldigende ogen van de weinigen die hem wel recht aankijken. Hem. Onderaannemer van God. Schepper van de duivelsdam. Hoe lang is het inmiddels geleden, de voorspellende Mariaverschijning die de huishoudster van de pastoor beleefde? Hij telt, komt tot tien jaar.

Een hand op zijn schouder. Verschrikt draait Pieter zich om, zijn knieën schuren over het harde basalt. De zon schijnt hem recht in de ogen. Een lichtkrans straalt rond het hoofd van de figuur die voor hem op de dam staat, een vrouw, hij ziet het aan haar mantel, aan haar uitgestrekte armen. Ze

spreidt haar vingers uit. Tien. Tien jaar, dan zou de dam in de golven verdwijnen. Hij deinst achteruit.

‘Maria?’

Haar oren staan haast haaks op haar schedel, ze laten licht door. Wit doorschijnend vel met rode adertjes. Konijnenoren, geen heiligenoren.

‘Jonker!’ De stralenkrans breekt wanneer ze haar hoofd beweegt. Het is Hiltje, de herbergierster van Jagtweide. Ze reikt hem de hand om hem te helpen opstaan, kijkt naar het gat in zijn broek waarachter zijn vel bloederig rood is. ‘U heeft zich bezeerd,’ zegt ze.

‘Een straffe Gods.’

‘Uw knie?’

Hij fronst zijn wenkbrauwen, misschien dat ook wel. ‘De dam,’ antwoordt hij, die knie maakt hem weinig uit, hij wijst naar het water. ‘Kijk dan!’

Hiltje kijkt, zwijgt. Dan pakt ze de emmer die naast haar op de grond staat, het vat zit vol kokkels. Uit haar schort haalt ze een mes, pakt een schelp, duwt het lemmet krachtig tussen de schelphelften, wrikt kort, snijdt in één haal het weekdier los uit zijn veilig huis. ‘Hier,’ zegt ze en reikt hem de kokkel aan, ‘tegen de schrik.’

Hij zet de schelp aan zijn mond, zilt vocht, dan het weke beest dat naar binnen glijdt. Hij bijt, zacht vlees langs zijn tong, speeksel dat van zout in zoet verandert. Traag kauwen. Wonderlijk stevig, zo’n weekbeest. Wanneer begon hij die te eten? Voedsel van de armen, op havezate Hoerlo kwam het niet op tafel, laat staan in het herenhuis in Deventer. Hij draait zich om. Het water tussen de gehavende damdelen is niet gezakt. Pieter gooit de schelp in het gat, hij rilt, de kou slaat door zijn kleren, opeens. Er moeten nieuwe zinkstukken in het gat, denkt hij. Nieuwe zinkstukken, nieuw rijswerk, nieuwe tuinen. Hij huivert, zijn knie steekt gemeen.

Een hand op zijn arm. Hiltje pakt hem vast. 'Kom jonker.' Haar stem is kalm, ze laat zijn jas niet los terwijl ze begint te lopen. 'In de herberg is het warm.' Ze voelt zijn weerstand, trekt aan zijn mouw tot hij niet anders kan dan een stap doen. Ze pakt zijn hand. Stevig en warm, voelt hij. Moederlijk. 'Er staat een mergpastei in de oven,' zegt Hiltje, 'die is klaar als we er zijn.'

Samen lopen ze de dam af. Zwarte poppetjes op de eindelooze zandplaat, om hen heen krijgsende vogels.

DEEL I

1856 - 1872

Olst - Amsterdam - Deventer - Holwerd

Oude kennis, nieuwe toekomst

Olst, havezate Hoenlo, herfst 1856

Bij binnenkomst struikelt Pieter over de patroontassen. Op tafel liggen de geweren, de lopen dreigend op de deur gericht. De hal is modderig, afdrukken van laarzen en hondenpoten op de marmeren vloer; er is gejaagd, zoveel is duidelijk. In de schuur zullen de hazen aan de balken hangen, ondersteboven, klaar om te villen. Zijn vader zal de beesten straks uit hun jasjes helpen, het bont van hun ranke lijven afstropen, het vel van de gebroken pootjes aftrekken, alsof je een damesbeen van een kous ontdoet. Hij zal ze de oren afsnijden, de oogjes uitsteken, de rompen opensnijden en de ingewanden eruit peuteren. Hij zal ervan genieten. Soms is zijn vader meer boer dan jonkheer.

Pieter volgt het modderspoor, het leidt naar de werkkamer. Hij hoort stemmen achter de deur: de zware bas van zijn vader en een hoger geluid, de hanenstem van zijn broer Hendrik. De laatste die hij zien wil bij hetgeen hij te vertellen heeft. Maar wachten is geen optie, daar is hij te opgewonden voor. Hij trekt de deur open.

Schimmig zicht door de slierten sigarenrook. In een stoel, midden in de ruimte, zit Hendrik, de bolknak tussen zijn lippen damp. Hij is in zijn studietijd gaan roken, hij vindt het een elegante gewoonte, passend bij zijn stand. Pieter moet er niets van hebben. De maffe lucht in de kleren

van de roker, de gele vlekken op diens vingers, hij gruwet ervan. Hij kucht.

‘Pieter!’ Zijn vader draait zich naar hem om. ‘Kijk aan, onverwacht maar juist op tijd.’

Op het bureau met de krulpoten staat een karaf, de stop ligt ernaast. De brandewijn is flink aangesproken, Pieter ziet het aan het blozende gezicht van zijn vader; die heeft zijn jachtjas uitgedaan en op een stoel gegooid. Zijn laarzen heeft hij nog aan, er kleeft modder aan het vloerkleed. De Heer van Hoenlo ontspant zich. Laat moeder het maar niet zien, denkt Pieter. Als hij aan haar samengeperste lippen denkt, aan het optrekken van haar smalle wenkbrauwen, kan hij het niet laten te glimlachen. Zijn moeders afkeuring ziet eruit alsof ze een dood beest ruikt, in verre staat van ontbinding. Haar dagelijks leven zit er vol mee.

‘Juist op tijd,’ herhaalt Jan Willem terwijl hij een glas van de drankkar pakt. Hij schenkt er brandewijn in, reikt het zijn oudste zoon aan: ‘Je broer hier heeft geweldig nieuws!’

Pieter kijkt naar Hendrik. Die zit onderuitgezakt op een stoel, zijn jasje strak rond het middel, de groene stof bolt tussen de knopen. Tussen zijn vingers houdt hij een brief; het ziet eruit als een officieel schrijven. Hendrik wappert het ding traag op een neer, een triomfantelijk gebaar. Een slurpende trek aan de bolknak, dan begint hij: ‘Ik ga naar...’ Voor hij zijn zin kan afmaken valt Pieter in: ‘Het wad. Ik ben op het wad geweest.’

Hendrik valt stil, kijkt naar zijn vader.

‘Hè?’ zegt Jan Willem.

‘Om de aanslibbing te bekijken.’ Pieter neemt een slok, te groot, de brandewijn schroeit zijn keel. Hij sluit de ogen, goed, eventjes dan. Het wad doemt op. De eindeloze uitgestrektheid van de zandplaten met pas aan de horizon het rafelige streepje van de Amelandse kust, de kronkelende

geulen die de grauwe vlakke als aderen doorsnijden, de schelpenlagen die als verdroogde korsten aan de zeebodem plakken. Halfland. Wat een gevoel van moedeloosheid had het hem gegeven. Kaal, onvruchtbaar, hopeloos halfland. Hij had er uren naar gekeken. De teleurstelling knaagde als hartzeer. Tot de vloed kwam. Achter het eiland had een onheilspellend gerommel geklonken, aanzwellend als een aankondiging. Hij had gewacht, doodstil staand afgewacht.

De zee rondde het eiland aan beide zijden tegelijk, golfde in twee lange strepen over het zand, die elkaar over de hele wadlengte ontmoetten in een stroomstilstand die minutenlang aanhield. Het water zat vol slibdelen. In elke luwe hoek daalden ze neer, onder de zich terugtrekkende zee kleurde het zand modderbruin. Vet, vruchtbaar modderbruin.

Pieter opent de ogen. Zijn vader kijkt verwonderd, zijn broer ontstemd. Niets nieuws; Hendrik is gewend alle aandacht te krijgen, concurrentie ergert hem, zeker wanneer het om hun vader gaat. Pieter richt zich tot Jan Willem, negeert Hendrik, die eruitziet alsof hij grommen wil.

‘Bij vloed is de aanslibbing enorm.’

Zijn vader zegt niets.

‘Het gebied is zeer geschikt voor landaanwinning.’ Pieter kijkt naar het uitdrukingsloze gezicht van Jan Willem, zijn stem schiet een octaaf omhoog: ‘Een prachtkans voor een groots waterbouwkundig project.’

Stilte. Dan heft zijn vader de hand, gebaart met zijn glas in de richting van Hendrik: ‘Als gezegd: je broer hier heeft geweldig nieuws.’

Hendrik schraapt de keel, langdurig en nadrukkelijk. ‘Ik ga naar Indië,’ zegt hij. Zijn stem klinkt gezwollen als hij verdergaat: ‘Ik word ingenieur van de Waterstaat en ’s Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlands-Indië.’

Applaus van hun vader. Jan Willem schenkt de glazen

opnieuw vol, hij toost met zijn zoon, de waterbouwkundig ingenieur. Pieter bekijkt het papier.

‘Aspirant.’

Beide mannen draaien zich naar hem toe. ‘Wat?’

‘Je wordt aspirant-ingenieur. Geen ingenieur.’ Pieter houdt de brief omhoog: ‘Hier staat het, kijk maar.’

Even blijft het stil. Dan drukt Hendrik zijn sigaar uit, een knappend geluid, de bolknak breekt in twee stukken. ‘Ach wat,’ hij haalt de schouders op.

Jan Willem draait zich naar het bureau, er staat een wereldbol op, zijn vingers betasten de eilanden van de Indische archipel. Zorgvuldig articulerend spreekt hij de namen uit. Alsof hij snoepjes proeft.

Pieter zegt niets meer. Drinkt zijn glas leeg, loopt naar de deur. Hij staat al in de gang als Hendrik hem de weg verspert.

‘Denk maar niet dat je bijzonder bent, broer,’ zegt Hendrik.

Pieter ruikt Hendriks sigarenadem, hij wendt zijn gezicht af. ‘Wat bedoel je?’

‘Dat waddenplan van je. Dat is allang bedacht door iemand anders.’ Hendriks stem wordt zacht, honend. ‘Maar ja, nooit uitgevoerd natuurlijk. En weet je waarom niet?’ Hij pakt zijn broer bij de revers van diens jasje, dwingt hem elkaar in de ogen te zien. ‘Omdat de bedenker een boer was. En geen waterbouwkundige.’ Zijn vuisten sluiten zich, trekken de jaspanden over elkaar heen; Pieter voelt de druk op zijn keel toenemen.

‘Geen waterbouwkundige. Net zomin als jij.’

Hendrik laat zo plotseling los dat Pieter een stap achterwaarts moet zetten om zijn evenwicht te hervinden. Hendrik stapt langs zijn broer, gaat de werkkamer binnen waar zijn vader nog steeds aan de globe draait. In de deuropening wendt hij zich half om, zijn stem klinkt spottend: ‘Je

bent een beste, Pieter,’ zegt hij. ‘Mijn bovenste beste, oudste broer. En een bovenste beste adellijke advocaat natuurlijk. Daar zou ik het maar bij laten.’

Olst, havezate Hoerlo, winter 1866/67

Overall kraakt het. Buiten, langs de oprijlaan, kermen de eiken alsof ze gezeseld worden. De wind jaagt de takken op, afwerend slaan ze om zich heen. Binnen kraken de vloeren. Nu de temperatuur daalt, komt het huis tot leven en jammert het hout onophoudelijk.

Er is bijna niemand meer op Hoerlo, al zijn er meer mensen dan gebruikelijk rond deze tijd van het jaar. De bewaarder, die iedere winter alleen op de havezate achterblijft, is ontstemd. Hij is gewend het rijk alleen te hebben; zodra de herfst valt en de familie vertrekt naar het comfortabele herenhuis in Deventer, maakt hij de dienst uit. Nu de jonkheer is achtergebleven heeft hij niet alleen met hem te maken, maar ook met diens huisknecht, zijn kokkin, de vuurmaker en een meiske dat de nog bewoonde vertrekken op orde moet zien te houden, wat geen sinecure is in een landhuis dat onverwarmd en onverlicht in winterslaap glijdt.

De huisknecht is zijn grootste ergernis. De bewaarder vindt hem een stadsnuf die weigert zich over te geven aan de mores van een plattelandse winter. De huisknecht, op zijn beurt, vindt de bewaarder een lompe boer met de rouwrandnagels van een doodgraver en een neus als een van de misvormde aardappels die hij op het landgoed stiekem uit de grond peutert voor eigen gebruik.

Pieter zucht, schikt de plaid over zijn benen. Zich bezighouden met het personeel is het laatste waar hij zin in heeft. Als hij er al tijd voor zou hebben. De winter ruikt op, hij moet haast maken. Het bureau ligt vol paperassen. De hydrografi-

sche kaarten heeft hij opgehangen aan de lambrisering, met spijkers heeft hij ze aan het hout genageld. Zijn vader had de wenkbrauwen gefronst toen hij het zag, maar niets gezegd. Misschien was hij heimelijk trots. Oude kennis, nieuwe toekomst. Pieter kan er niet langslopen zonder te kijken naar de cijfers die er met potlood op staan geschreven. Als geheimtaal.

Hij pakt zijn pen en begint te schrijven:

In de volgende bladzijden wensch ik de aandacht mijner landgenoten te vestigen op het project tot landaanwinning op de Friesche Wadden, volgens mijne overtuiging een nuttig en noodzakelijk werk niet alleen, maar zulk een werk ook, dat als onderneming op geldelijk gebied de meest voordeelige uitkomsten belooft.

Er klinkt geschraap. De vuurmaker knielt voor de haard, hij port in het hout, veegt as weg, stapelt nieuwe blokken. Pieter heeft hem niet horen binnenkomen, hij broedt op nieuwe zinnen. Zijn vingers voelen stijf, als hij zijn adem langzaam uitblaast vormt zich een wit wolkje voor zijn mond.

‘Het vriest hier, meneer.’ De stem van de huisknecht klinkt verontwaardigd. Hij is achter de vuurmaker aangekomen, nu wrijft hij zijn handen. Het liefst zou hij handschoenen aantrekken, een das omdoen. Maar dat geeft geen pas in een huishouden op stand, zelfs niet in deze ondermaatse omstandigheden.

De huisknecht vindt het afschuwelijk om in de winter op Hoenlo te moeten zijn, weet Pieter. Liever was hij nu in de stad, in het geriefelijke familiehuis waar alle kamers verlicht zijn en de kachels hoog opgestookt. Om de familie te dienen die zich overgeeft aan de stadse geneugten: die naar het theater gaat, naar de sociëteit, of drukbezochte diners geeft voor andere goeude families. Maar een goede knecht blijft bij zijn meester. Daarom zit de arme man nu in het donker, denkt Pieter. Hij kijkt naar buiten. Het schemert, al is het

nog middag. De dag is al vergevorderd terwijl hij nog maar één enkel vel papier beschreven heeft. Het gaat niet snel, de tekst laat zich niet dwingen. Dat geeft niet: hij raakt eraan gewend te moeten wachten, op de concessie wacht hij ook al zeven jaar.

In de haard klinkt geknetter. De vuurmaker heeft de vlammen weten aan te wakkeren, ze knagen aan de twijgen. De man knikt naar de houtblokken, die komen ook aan de beurt, wacht maar, de vlammen likken er al aan. Pieter zet zijn pen op het papier:

Eene onbetwistbaar eerlijke annexatie die geen naijver van magtige geburen zal wekken, eene vreedzame verovering, maar de meest roemvolle in een tijd van beschaving en waarachtige vooruitgang en die het hare zal bijdragen om de achting en sympathie van den vreemdeling te doen toenemen, voor een volk, klein wat grondgebied en zielental betreft, maar groot en bewonderingswaardig, alleen reeds door zijnen onverpoosden, reusachtige strijd tegen dien meest geduchten, rusteloze nabuur: de zee.

De twee laatste woorden schrappt hij. Overbodig. Maar hij schrijf ze graag op, alsof ze daarmee dichterbij komt. De zee. Hier in het achterland voelt ze ver weg. Soms, in het uur waarin de nacht nog dralend wacht op de komst van de dageraad en Pieter zich tussen waken en slapen bevindt, verbeeldt hij zich haar te horen. Maar het aanzwellend ruisen is niet de opkomende vloed die het water over de zandplaten stuwt, maar het suizen van de wind door de eikenbladeren in de bomen op de oprijlaan. Nu het winter wordt, verdwijnt het geluid. Wat ervoor terugkomt kun je gebulder noemen; als de late herfststormen aanvallen, lijkt de havezate te trillen op haar grondvesten, hoe solide het huis ook gebouwd is.

‘Kasteel’ noemt zijn moeder Hoenlo. Omdat het in het water staat, het heeft zelfs een dubbele slotgracht. Dat het daardoor altijd vochtig is in het souterrain waar zich de

grote keuken bevindt, neemt ze op de koop toe. Ze maakt goede sier met de havezate. Dat is niet onredelijk, dankzij haar is het in de familie gebleven, sterker nog, het merendeel van het omvangrijke bezit is van haar. Het was het eerste dat Maria Quarles van Ufford deed toen ze, in 1824, met Jan Willem Teding van Berkhout trouwde: haar schoonfamilie uitkopen. Haar echtgenoot behield zijn erfdeel zodat Hoenlo in de verarmde familie kon blijven.

Je zou kunnen zeggen dat die transactie het uitgangspunt van hun echtelijke verbinding is geweest. Hoewel je beter kunt spreken van een alliantie dan van een huwelijk vindt Pieter; zijn ouders mogen het op zakelijk gebied dan mees-tentijds met elkaar eens zijn, op menselijk vlak lijken ze elkaars tegenpolen. De pachters en de arbeiders van de havezate zijn er duidelijk over. Zij noemen de Heer van Hoenlo ‘onopgesmukt’ en zijn jonkvrouwe ‘zeer deftig’.

Pieter haalt geërgerd de schouders op, hij laat zich afleiden. Langzaam beweegt hij zijn pen boven het papier, alsof hij oefent. Dan duwt hij de punt op een leeg vel en schrijft, met krachtige halen, de aanhef van de brochure voor het ontwerp dat Nederland voorgoed zal veranderen: *De Landaanwinning op de Friesche Wadden in hare noodzakelijkheid, uitvoerbaarheid en voordelen, beschouwd en toegelicht door Jhr. Mr. P.J.W. Teding van Berkhout.*

Hij wordt wakker met verstijfde wangen en een bevroren snor. De bank is te kort voor zijn lijf, hij ligt erbij als een onbeholpen veulen; dubbelgevouwen benen en een geknakte nek. Hij strekt zijn rug en probeert zijn voeten onder de deken te houden. IJzig koud vel, al heeft hij al zijn kleren nog aan. Zijn moeder zou hem een reprimande geven; met kleren aan op een bank in slaap vallen, dat is van laag allooi. Al is Pieter de leeftijd voor standjes ver te boven, ze zou, opzichtig zwijgend, kijken naar de grove paardendeken die hij

tijdens de nacht over zich heen getrokken heeft. Een deken uit de hondenmand. Hij ruikt eraan. Beestig. Stank is erger dan kou, hij smijt het ding van zich af en gaat rechtop zitten.

Zijn blik dwaalt door de kamer. Zijn moeder mag zich dan bemoeid hebben met de inrichting, de werkkamer is duidelijk die van zijn vader. Waar zij bloembehang had gewenst, heeft hij donkerhouten lambrisering laten timmeren. Zij heeft Perzische tapijten over haast heel de parketvloer laten leggen, hij heeft er hondenmanden opgezet. Er hangen schilderijen van voorouders van beide adellijke families, maar wanneer er één scheef zakt moet iemand anders het maar recht hangen want de Heer van Hoenlo maalt er niet om.

Wel hecht hij aan boeken. De kasten puilen ervan uit en op iedere tafel ligt wel een stapel; voor een man die niet heeft gestudeerd omdat daar geen geld voor was, heeft Jan Willem wonderbaarlijk veel boeken. In Pieters eigen werkkamer, in zijn advocatenkantoor in de stad, staan er veel minder. Het zijn ook andersoortige boeken. Die van zijn vader gaan over water, die van hem over het recht. In zijn eigen werkkamer staat geen wereldbol en er hangen geen kaarten. Daar had hij nooit behoefte aan.

Hij kijkt naar de hydrografische kaarten die hij tegen de lambrisering heeft gespijkerd. Op alle tekeningen hetzelfde gebied: het Friese wad. En al zijn de verschillen niet opvallend, ze zijn er wel. Pieter staat op, loopt naar de kaarten. Hoe vaak hij ze ook bekijkt, altijd voelt hij opwinding. Hij legt de vinger op de oudste tekening, trekt de contouren tussen land en water na. Wanneer hij hetzelfde doet op de meest recente kaart, dan tekent zijn vinger een andere vorm. Geen vergissing mogelijk: de omtrek van het land is in de loop der jaren veranderd. Het land lijkt gegroeid.

Hij loopt naar het bureau. Het staat midden in de ruimte, een bolwerk van gewichtig hout en gedraaide poten. Wan-

neer zijn vader erachter zit, is de verhouding tussen mens en meubel in evenwicht. Nu hij er zelf zit, voelt hij zich nietig als een kind. Te klein. Toch is het de juiste plek om het werk te doen. Soms is het of zijn vader meekijkt, alsof hij de woorden die Pieter wikt en weegt voordat hij ze opschrijft met een knik goedkeurt.

Het bureaublad ligt vol paperassen en boeken die uit zijn vaders kasten komen. Allemaal gaan ze over water of over land, meestal over allebei. De werken dragen titels als *De bodem van Nederland; de samenstelling en het ontstaan der gronden in Nederland*, *De kwelderkwestie nader toegelicht*, *Geschiedenis der noordzeekusten* en *Geschiedkundig tafereel van den watervloed en de overstromingen in de provincie Vriesland*. De schrijvers zijn ingenieurs, natuurkundigen, geologen en waterstaatkundigen.

De twee belangrijkste boekwerken heeft Pieter van zijn zwager Jacobus van den Toorn geleend, ze liggen altijd voor het grijpen midden op het bureaublad. Hij leest de titels: *Het verslag over de aansluiting van Ameland aan den Vrieschen Wal en de opslijking van het wad van Worp van Peyma* en *De Zuiderzee, de Friesche Wadden en de Louwerszee, hare bedijking en droogmaking* van ingenieur Van Diggelen.

Hij heeft erop moeten studeren. Als meester in de rechten weet Pieter niets van waterzaken. Hij is niet voorbereemd zich daarmee bezig te houden. Want er mogen dan ingrijpende hervormingen plaatsvinden in de kringen van het Nederlands patriciaat, de traditie van het adellijke geslacht Teding van Berkhout heeft hem veroordeeld tot een klassieke levensloop. Die van de oudste zoon. En die studeert geen waterbouwkunde, die studeert rechten.

Pieter is voorbestemd om Heer van Hoenlo te worden. De titel die zijn vader nu draagt. Pieter loopt het pad dat zijn vader bewandelde. Jan Willem kon weliswaar niet studeren door de spilzucht van zijn vader, hij schopte het wel

tot lid van de gemeenteraad van Olst, om daarna te worden benoemd tot lid van Provinciale Staten en vervolgens van Gedeputeerde Staten. Belangrijke bestuurlijke functies. De meeste van die functies heeft de Heer van Hoenlo inmiddels opgegeven, hij heeft zich volledig toegelegd op het beheer van zijn vermogen; Jan Willem is een ondernemend landheer en een succesvol speculeur op de beurs. Wel nog is hij lid van het dagelijks bestuur van de heemraad van Salland. De oude Heer van Hoenlo is een van de raadslieden die de dijkgraaf adviseert.

Voor Pieters vader is dat bepaald geen papieren baantje; voor Jan Willem is het waterschap een wetenschap waarin hij zich onderdompelt, zo gretig als een varken dat zich in een modderpoel wentelt. Dat gaat zover dat hij zijn eigen ideeën inbrengt. Jaren geleden heeft hij voorgesteld om doorlaatluizen in de rivierdijk van de polder Mastenbroek te plaatsen zodat het slibrijke, vruchtbare IJsselwater op gezette tijden de landerijen kan bevoeien. Het polderbestuur deed het plan af als onrealistisch. Jan Willem was furieus over zoveel onnozelheid. Hij heeft er avondenlang over gedebatteerd met zijn zoon die er meer van afweet: Hendrik. Die heeft waterbouwkunde gestudeerd. En hoe, denkt Pieter. Tien jaar lang boemelen in Delft, waarbij hij het slechts tot opzichterwaterstaat heeft geschopt in plaats van tot ingenieur.

Maar zijn vader denkt er anders over. Die heeft zijn tweede zoon hoog zitten, zeker sinds Hendrik in Indië zit. Jan Willem scheidt op tegen zijn mederaadsleden van het Heemraadschap. Hij zegt: 'Mijn zoon is waterbouwkundig ingenieur te Insulinde.' Zo noemt Hendrik Nederlands-Indië sinds hij Max Havelaar gelezen heeft: Insulinde. Zijn vader nam het woord direct over, tot ergernis van zijn moeder, want zij vindt de benaming voor het eilandenrijk ordinair omdat het een populaire koosnaam is die door 'het volk' gebruikt wordt.